

fund i fortid og nutid. Det er en form for politisk korrekthed med et kritisk perspektiv, som ikke er set længe. Engberg formår med sit enorme overblik over periodens mere end 150-årige historie og med gammelkendte midler at sætte magten og kulturen i det moderne samfund ind i et ganske tankevækkende nutidsrelevant historisk perspektiv. Det er noget af en bedrift.

Michael F. Wagner

JOHANNES STEENSTRUP: Historiografiske og historieteoretiske skrifter. Med indledning af Jon Gissel, København 2006, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Danmarks Historie. 348 sider. 300 kr.

Det hedder sig ofte, at Johannes Steenstrup er en underkendt historiker i den danske historiografiske tradition. Det var de radikale historikere, der med Kr. Erslev i spidsen satte trend og tone i den samtidige historieteoretiske og -metodiske debat, mens den konservative, nationalromantiske Steenstrup gik ud af debatten som den tabende part. Steenstrups historiografiske og historieteoretiske skrifter har stået i skyggen af Erslev, hvis lille skrift om kildekritikken, *Historisk Teknik* (1911), har været flittigt brugt i metodeundervisningen ved Københavns Universitet snarere end Steenstrups *Historieskrivningen* (1915).

Det er ikke uden grund, vil denne anmelder hævde efter endt læsning af Steenstrups skrift. Erslev skriver langt mere koncist og prægnant om den historiske metode, dens regler, problemer og paradokser, end Steenstrup gør. Det beror på, at hvor Erslev var kildekritikkens bannerfører i Danmark, havde Steenstrup en mere skeptisk holdning og mente, at den havde tendens til at blive et mekanisk redskab. I tillæg til kildekritikken ville Steenstrup fremhæve den individuelle kreativitet forbundet med heuristikken, herunder indlevelsen i og forståelsen af en tidsalders hele karakter, som væsentlige elementer i den historiske forskningsproces. Det kan være én af forklaringerne på, at hans fremstilling i *Historieskrivningen* fremstår noget mere vævende. Men ikke alt kan henvises til afvigende historiesyn, og inden man blæser forskellene mellem Steenstrup og Erslevs opfattelser af forskningsprocessen op til en alt for omfattende sag, må det også bemærkes, at der findes mange overensstemmelser mellem dem – overensstemmelser, der hører deres tid og generation til.

En anden grund til, at det fortrinsvis er Erslev, der diskuteres i udredningen af den danske historiografiske tradition, er det faktum, at Erslevs historiesyn – med rette eller urette – har haft langt større indflydelse på senere generationer end Steenstrups. Derfor bliver det nu

en gang mere væsentligt at diskutere det Erslevske historiesyns begrænsninger, og ikke mindst fordi det ofte fremstilles sådan, at kildekritikken slet ikke udtrykker noget historiesyn. Kildekritikken har med andre ord haft tendens til at legitimere sig som en mere eller mindre neutral metode i den sanddru historievidenskabs tjeneste.

Sådan er det jo med sejrherrens position, selvom man i 2007 vel nok kan spørge, om ikke netop dette historiesyn har fået så mange skud for boven, at det ikke længere kan karakteriseres som sejrherre. Men så meget desto mere relevant, kan man hævde, er det også at få repræsenteret de oppositionelle stemmer i datidens historiografiske landskab, og det er selvfølgelig her, Steenstrup kommer ind som kandidat. For også Steenstrup måtte indse, at det er ganske vanskeligt at diskutere med »sandhedens« og »fremskridtets« repræsentanter. Hans kritiske position i forhold til den sejrende kildekritik viser, at magt og sandhed altid er flettet sammen, og hvad der bedømmes som videnskabeligt lødigt historisk arbejde, beror på omstændigheder, der er mere historiske, end de er langtidsholdbare.

Udgiverne af Steenstrups historieteoretiske og historiografiske skrifter skriver da også, at de ønsker at »nuancere og dermed berige vort billede af moderne dansk historievidenskabs første generation« og med Steenstrups position vise den radikale historikertraditions »modstykke« (s. 7). Men ikke nok med det. De mener, at Steenstrup også i dag er en »kilde til selvansagelse og inspiration.« Det er således opgøret med den Erslevske dominans og Steenstrups relevans for nutiden, som motiverer denne udgivelse, der rummer Steenstrups skrift om *Historieskrivningen* på 235 sider, suppleret med en mindre udveksling med Erslev i *Dagbladet* fra 1891, Steenstrups bemærkninger om Troels-Lund fra *Dagbladet* i 1894, samt et kort skrift, *Nogle Omrids af min Virksomhed som Universitetslærer*, fra 1934. En længere indledning til disse skrifter er forfattet af Jon Gissel.

Steenstrup var ikke en udfarende natur, skriver Gissel. Oppositionen til Erslev og den kildekritiske metode udtrykkes med nogen forsigtighed, men Steenstrup mener ikke, at kildekritikken er den eneste vej til fremskridt i historien. I sin anmeldelse fra 1894 af Erslevs *Erik Ploppennings Strid med Abel* giver Steenstrup en beskrivelse af den tyske histories forfald under indflydelse af en ensidig kildekritisk metode. »Hvad Niebuhr og Ranke have udrettet, er uvurderligt, men desværre maa man sige, at den nyere tyske Kildekritik er slaaet ind paa Veje, der ikke ret ere prægede af disse Mestres Aand og have ført til et mekanisk, stundom aandløst Studium.« En vis nedlæghed og skelnen mellem masse og elite synes at komme til udtryk hos Steenstrup, idet han fortsætter: »I

Hundreder af Skoler smedes og hamres der i Tyskland, men ... bortset fra Sybel, er der jo saa grumme faa eller næsten ingen historiske Forfatterindividualiteter i Tyskland, men derimod i en stor Mængde kritiske fagmæssig uddannede Dygtigheder af ensartet Støbning.« Det er således den håndværksmæssige kildekritik, der har tilsidesat det individuelle og geniale og den gamle historismes idé om ånd og helhed: »Sagen er jo den, at hele den anden store Side af den historiske Virken, den, som Niebuhr saa stærkt betonede, nemlig Kunsten at kunne leve sig ind i den skildrede Tid, saa at man stod lige overfor den som en Samtidig, Kunsten af dybtgaaende Indsigt i egen Samtid eller i parallelle Tider og Tilstande at danne sig et Synspunkt for det behandlede Tidsrum – den er bleven i mærkelig Grad tilsidesat, medens man derimod ensidig har tumlet med Kildernes Genealogi, med Kildekritikens Haandværk og Teknik« (s. 51). Det er den jævne håndværkssvend over for den virkelige mester, redskabet over for åndrigheden, Steenstrup fremhæver, og han peger desuden på en mangel på heuristik og fremstillingskunst i Tyskland, der står i fare for også at sprede sig til Danmark ved den Erslevske fokuseren på kildekritikken. Som han bemærker i *Nogle Omrids* ville Steenstrup med sine øvelser vise, at der var »andre veje til Forskningen, end den af ham [Erslev] saa stærkt fremdragne Kildekritik« (s. 329).

Når man læser spydighederne trykt i *Dagbladet*, må man konstatere, at der her ikke blot er tale om en strid mellem historiesyn, men også en personlig strid mellem professorer. Det spørgsmål, man må stille sig i dag, er, hvor stor afstanden mellem dem egentlig var. Både i sit svar på anmeldelsen i *Dagbladet* og i Erslevs øvrige skrifter viser den sig måske mindre end som så. »Kildekritikken danner Begyndelse til historisk Granskning,« mener Erslev, men den er »mere usammensat og stringent end de senere og finere Former for Behandlingen af det historiske Stof« (s. 57). Derfor fremhæver Erslev, at kildekritikken kun er »Vejen, ikke Målet« og han skriver, at »hvis Methode er god, saa er Genialitet meget, meget bedre« (s. 58-59). Kildekritikken kan, som Erslev også har påpeget ved andre lejligheder, ikke stå alene. Steenstrup ville fremhæve heuristikken som udgangspunkt for forskningsprocessen, men afviser ikke kildekritikken som element heri.

Efter min mening ville det have fremmet en nuanceret opfattelse af den professionaliserede danske historievidenskabs første generation, hvis man i indledningen til denne udgivelse også havde lagt vægt på de mange overensstemmelser, der findes mellem Erslev og Steenstrup. En lidt mere distanceret tilgang til diskussionen og til stoffet ville måske have kunnet påpege det *historiske* i denne generations historieopfattel-

se; vise det store grå felt, hvorom der herskede konsensus, og som derfor ikke blev problematiseret, men som i dag fremstår mere diskutabelt, eller for at bruge Gissels begreb: *gammeldags*. Der er da bestemt grund til at sætte henholdsvis en konservativ og en radikal forvaltning af historismen over for hinanden. Men et århundrede efter burde der måske også være en analyse af deres fælles idéhistoriske kontekst.

I skriftet om *Historieskrivningen* gennemgår Steenstrup først dens tradition i en 145 sider lang præsentation af historiografiens store mænd. Fra antikken over middelalder til renæssance, og videre til oplysning og romantik, og til Comte og Buckle med deres skitser til positivistisk historieskrivning får vi Steenstrups overvejelser om traditionens meritter og faldgruber. I værkets anden del fortsættes under overskriften »Den historiske Forsknings og Fremstillings Væsen«, hvor Steenstrup i overensstemmelse med sit historisk-nationalromantiske udgangspunkt blandt andet undsiger samtidens naturvidenskabelige idealer. Han fremhæver i stedet, at »hvad den [Historien] maa undvære i Tankestrængthed, opvejes af, hvad den ejer i Mangesidighed af Synspunkter og i Kravet til Forskeren om at bøje og omforme sig. I *Historieskrivningen* har netop Menneskenes skabende Evne vist sig paa den mangfoldigste Maade« (s. 264). Med denne fejring af mangfoldigheden er Steenstrup imidlertid langt fra at følge Nietzsches indlæg om historien som en videnskab bygget på fordomme og forestillinger. Nietzsches »sørgelige Ord,« som Steenstrup beskriver dem, om at »det Virkelige aldeles [skulde] svinde ind lige overfor Forestillingen om det« er slet ikke Steenstrups ærinde. Derimod er det positivismens sandhedsfordring og idé om lovmæssigheder i den fortidige udvikling, han diskuterer. Heroverfor må han konkludere, at historikere kun kan opnå en høj grad af sandsynlighed, ikke en vished om overensstemmelse mellem virkelighed og erkendelse (s. 263-4).

I det hele taget er Steenstrups argumentation vendt mod en »positivistisk« søgen efter fakticitet og ensidige løsninger. I stedet sætter han en kreativ og kontekstuel følsom undersøgelse af begivenhedernes sammenhæng. Det kreative sættes i forbindelse med heuristikken, det element i forskningsprocessen, der »allermindst kan vejledes ved at fremsætte Regler« (s. 257). Her er den individuelle spørgelyst, fantasi og kombinationsevne de væsentligste ingredienser i historikerens veje til nye vinkler på kendt stof. Et andet væsentligt element i Steenstrups udlægning af historisk videnskab er helhedsperspektivet. At studere en »hel Tidsalders sjælelige Karakter og dybeste Indhold«, at indleve sig i »Tidens Aand og de bærende og ledende Ideer« (s. 307), er væsentlige led i fortolkningen. Om end han indser uddannelsens nytte, fremhæver

Steenstrup store historikere som dem, der ikke nødvendigvis var faguddannede, men var »rigt uddannede i Livets og Erfaringens Skole« (s. 314).

Mange af disse store tanker kender man jo fra den tidlige historismes tyske fortalere. Et blik på Wilhelm von Humboldts *Om historieskriverens opgave* (1821) vil eksempelvis fremvise mange paralleller, også hvad angår Forsynets indflydelse på historiens gang, et element Gissel meget fremhæver i sin introduktion til Steenstrups opfattelse af historien.

Gissel leverer en engageret indledning, der forfægter Steenstrups standpunkter over for anslag både fra Steenstrups samtidige historikerstand og fra senere fortolkere af den danske historiografiske tradition. Dette bringer os til spørgsmålet om, hvad det så er nutidige læser skal lære af Steenstrup. Til tider synes man, Gissel argumenterer, som var Erslev stadig enerådende på bjerget. Han mener fx, at en fornyet interesse for Steenstrup vil kunne »transformere dansk historievidenskabs grundlag« og tilføre de nuværende diskussioner flere perspektiver. »Den Erslevske skoles fremhævelse af metoden har givet mange historikere en høj grad af selvsikkerhed, men også bidraget til at lukke af.« Endvidere mener han, at også nyere diskussioner om faget viser »en stærk tendens til at komme til at handle om Kr. Erslev.«

Det er nu nok en sandhed med modifikationer. Alene i regi af Netværk for Historieteori & Historiografi udkom i årene 1998-2001 tre antologier og en række arbejdsrapporter fra 1998-2001, der handlede om mange andre ting end Erslev (se <http://www.hum.ku.dk/histnet/information/rapport.html>). Læg dertil Bernhard Eric Jensens seneste historieteoretiske værk *Historie – Livsverden og fag* (2003), der vist næppe kan klandres for at være Erslev-fikseret, eller Jeppe Nevers' *Kildekritikkens begrebshistorie* (2005), som behandler emnet i en langt bredere sammenhæng end Erslev. Jeg vil også pege på min egen bog, *Tegnets tid. Om fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending* (2003). Her findes da et kapitel med en analyse af Erslev, men det er dog ikke hele historien.

Men der er ifølge Gissel også et andet aspekt af Steenstrups nutidige relevans. »Moderne mennesker har godt af at læse noget traditionelt, det udvider horisonten og giver livet fastere linier« skriver han. Såvel modernitetens som postmodernitetens værdsættelse af forandring og fornyelse finder han ikke nogen fortjeneste i. »Denne jagen efter noget nyt kan få et skær af tomhed over sig. ... Kan vi genvinde fastheden og helhedsopfattelsen?« spørger Gissel. Ved hjælp af Steenstrups »rolige overvejelser« mener han, at historien må blive »mere gammeldags for at kunne udvikle sig.« Historien må »vende om for at finde ud af, hvad der gik galt« (s. 10).

Men er det da gået så galt? Og i så fald, på hvilke måder er det gået galt? Er det den Erslevske kildekritiks skyld? Hvad er det for udviklinger, Gissel henviser til, og hvad er det for en fasthed, han via Steenstrup vil opnå? Nok har historiefaget mistet sin helhedsopfattelse. Siden Steenstrup (og Erslev) er der kommet mange nye måder at undersøge fortiden på: socialhistorie, strukturhistorie, økonomisk historie, mikrohistorie, kulturhistorie, diskursanalyse. Historieskrivningen er på mange måder blevet decentreret, således at det er de andres historie der repræsenteres i f.eks. kolonihistorien, seksualitetshistorien, de gales historie, bøssehistorien eller sygdomshistorien. Den traditionelle politiske historie er i høj grad transformeret fra en nationalt motiveret analyse af politiske aktørers handlinger og motiver til en analyse af politisk kultur og af transnationale processer. Man kan vel næppe sige, at disse tendenser er præget af en Erslevsk »lukning«. Og trods Steenstrups konservative udsyn må man vel fremhæve, at det er fantasien i heuristikken og mangfoldigheden i fortolkningerne, han fejrer. Den faghistoriske konsensus er måske mindre end nogensinde, men hvis det er »det ensidige, der udtørres« som Steenstrup tilskrives (s. 11) – og hvis man som Steenstrup mener, at »I Historien kunne mange forskellige Opfattelser af den samme Række Begivenheder være mulige og maaske alle indeholde Sandheden, hver fra sit Standpunkt« (s. 264), hvordan og hvorfor så sætte ham op som en modstand mod den historie, der skrives i dag? Det kan der sikkert argumenteres for, men en sådan argumentation forefindes ikke her. Hvad er det mere konkret, der er gammeldags og traditionelt? Der findes også mange moderne repræsentationer af helhed og fasthed, tænk blot på marxismen eller strukturalismen. Hvad er det for en fast helhedsopfattelse, Gissel finder hos Steenstrup, og hvad skal vi egentlig med den?

Det forekommer lidt problematisk med en udgivelse, der på den ene side spiller Steenstrup ud mod de kildekritiske radikale historikere som en forsvarer for den kreative, individualistiske, flertydige og åndrige historieforskning, og på den anden side spiller ham ud som den konservative, traditionelle og kristne historiker, der kan danne modpol til et pluralistisk og løssluppet moderne historiefag. Det er givet, at begge disse sider af Steenstrup findes. Problemet er, at Gissel hverken skelner mellem dem og deres ulige kontekster, eller forklarer os, hvordan de hænger sammen. De interne stridigheder mellem Erslev og Steenstrup har historiografisk interesse, og de bør analyseres som sådan. Men den relevans Steenstrup måtte have for en nutidig debat om et historiefag, hvor hævdundne sandheder søges dekonstrueret i emancipatorisk øjemed, må udvikles på et andet plan og kan ikke retfærdiggøres med

en svævende henvisning til fasthed og helhedsopfattelse som goder i sig selv.

Dorthe Gert Simonsen

SØREN BITSCH CHRISTENSEN (red.): Den Moderne By. Danske Bystudier 3. Århus 2006, Dansk Center for Byhistorie og Aarhus Universitetsforlag. 402 sider. Illustreret. 398 kr.

Antologien er udgivet af Dansk Center for Byhistorie, der blev oprettet i 2001 af Den Gamle By, Danmarks Købstadsmuseum og Historisk Afdeling, Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet. Tidligere har centret udsendt antologierne Middelalderbyen (2004) og Den Klassiske Købstad (2005), hvortil slutter sig Toftgaard Jensen og Norskovs studie om byudvikling og byplanlægning i Århus 1800-1920 (2005). Ved en forholdsvis beskedne investering i et nyt institutionelt samarbejde er det lykkedes for Den Gamle By og Aarhus Universitet at styrke byhistorie som forskningsfelt i Danmark. Dette må hilses velkommen, idet der er et klart behov for generaliseringer, sammenfatninger og sammenligninger på området. Forskningsfeltet er for længst etableret i vore nabolande, med afholdelse af kongresser, udgivelser af tidskrifter som *Urban History Yearbook* (1974-) og synteser som *The Cambridge Urban History of Britain* (2000). Ved siden af en nærmest uendelig række af bymonografier har den mere generaliserende og komparative byhistorie også været praktiseret herhjemme. Først med Vilhelm Lorenzens stort anlagte *Vore Byer* i fem bind (1947-1958), som fik en kølig modtagelse her i HT, derefter fortrinsvis i miljøet omkring forskningsprojektet Industrialismens Bygninger og Boliger i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne samt i forbindelse med udgivelsen af historiske atlas for Ribe, Randers, Stege og Køge. Men der skete en mærkbar afmatning fra midten af 1980'erne, hvilket nok antyder en utilstrækkelig institutionel forankring, foruden ophøret af forskningsrådsprojektet. Derfor er museets og universitetets initiativ glædeligt.

Byhistorie kan dække over mange forskellige tilgange, fra den traditionelle bymonografi, ofte udgivet i anledning af et jubilæum og med en lokalt afgrænset horisont, til den amerikanske, stærkt kvantitative og samfundsfagsinspirerede New Urban History, der blomstrede i 1960'erne. Inden for europæisk byhistorie som repræsenteret af The European Association of Urban History er der tradition for tværfaglighed og et vist mål af generalisering. Der har således længe været interesse for at kombinere de kvantitative studier med mere bløde tilgange, hvad enten det er et etnologisk nedefra-perspektiv eller kunsthistoriske